

Predmet C-341/19

**Sažetak zahtjeva za prethodnu odluku na temelju članka 98. stavka 1.
Poslovnika Suda**

Datum podnošenja:

30. travnja 2019.

Sud koji je uputio zahtjev:

Bundesarbeitsgericht (Njemačka)

Datum odluke kojom se upućuje zahtjev:

30. siječnja 2019.

Tuženik, žalitelj i podnositelj revizije:

MH Müller Handels GmbH

**Tužiteljica, druga stranka u žalbenom postupku i druga stranka u
revizijskom postupku:**

MJ

Predmet glavnog postupka

Jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja, sloboda vjeroispovijedi u vezi s nošenjem marame za glavu na radnome mjestu

Predmet i pravna osnova zahtjeva za prethodnu odluku

Tumačenje prava Unije, članak 267. UFEU-a

Prethodna pitanja

1. Može li se utvrđeno neizravno različito postupanje na temelju vjere u smislu članka 2. stavka 2. točke (b) Direktive 2000/78/EZ na temelju internog pravila privatnog poduzetnika smatrati primjerenim samo ako je na temelju tog pravila zabranjeno nošenje svih vidljivih simbola vjerskih, političkih i drugih uvjerenja, a ne samo nošenje upadljivih i velikih simbola?

2. U slučaju da je odgovor na prvo pitanje negativan:
- a) Treba li članak 2. stavak 2. točku (b) Direktive 2000/78/EZ tumačiti na način da se prava iz članka 10. Povelje i članka 9. EKLJP-a mogu uzeti u obzir prilikom provjere je li utvrđeno neizravno različito postupanje na temelju vjere primjereno na temelju internog pravila privatnog poduzetnika kojim se zabranjuje nošenje upadljivih i velikih simbola vjerskih, političkih i drugih uvjerenja?
 - b) Treba li članak 2. stavak 2. točku (b) Direktive 2000/78/EZ tumačiti na način da se nacionalne odredbe ustavnog ranga kojima se štiti sloboda vjeroispovijedi, kao povoljnije odredbe u smislu članka 8. stavka 1. Direktive 2000/78/EZ, mogu uzeti u obzir prilikom provjere je li utvrđeno neizravno različito postupanje na temelju vjere primjereno na temelju internog pravila privatnog poduzetnika kojim se zabranjuje nošenje upadljivih i velikih simbola vjerskih, političkih i drugih uvjerenja?
3. U slučaju da su odgovori na pitanja 2.a i 2.b negativni:

Treba li zbog primarnog prava Unije prilikom provjere upute koja se temelji na internom pravilu privatnog poduzetnika, kojim se zabranjuje nošenje upadljivih i velikih simbola vjerskih, političkih i drugih uvjerenja, odbiti primijeniti nacionalne odredbe ustavnog ranga kojima se štiti sloboda vjeroispovijedi, čak i ako se primarnim pravom Unije, kao na primjer člankom 16. Povelje, priznaje nacionalno zakonodavstvo i praksa?

Navedeni propisi prava Unije

Povelja Europske unije o temeljnim pravima (u daljnjem tekstu: Povelja), osobito članci 10. i 16.

Direktiva Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenoga 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja, osobito članci 2. i 8.

Navedeni nacionalni propisi

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (Temeljni zakon Savezne Republike Njemačke, u daljnjem tekstu: GG), osobito članci 4. i 12.

Bürgerliches Gesetzbuch (Građanski zakonik, u daljnjem tekstu: BGB), osobito članak 134.

Gewerbeordnung (Zakon o poduzetništvu, u daljnjem tekstu: GewO), osobito članak 106.

Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (Opći zakon o jednakom postupanju, u daljnjem tekstu: AGG), osobito članci 1., 3. i 7.

Kratki prikaz činjenica i postupka

- 1 Stranke se u biti spore o tome je li uputa o nenošenju islamske marame za glavu na radnom mjestu zakonita.
- 2 Tuženik je društvo osnovano u skladu s njemačkim pravom koje u Njemačkoj vodi lanac drogerija. Tužiteljica je vjernica muslimanske vjeroispovijedi. Zaposlena je kod tuženika od 2002. kao savjetnica za prodaju i blagajnica.
- 3 Nakon povratka s roditeljskog dopusta 2014. počela je nositi maramu za glavu, za razliku od vremena prije dopusta. Nije ispunila tuženikov zahtjev da skine maramu na radnom mjestu. Slijedom toga, najprije joj uopće nisu povjeravani radni zadatci, a kasnije joj je povjereno izvršavanje radnih zadataka prilikom kojih nije trebala skinuti maramu. Međutim, 21. lipnja 2016. od nje se zahtijevalo da ipak skine maramu. Nakon što je to odbila, poslana je kući. U srpnju 2016. zaprimila je uputu da se pojavi na radnom mjestu bez upadljivih i velikih simbola vjerskih, političkih i drugih uvjerenja (u daljnjem tekstu: sporna uputa).
- 4 Nakon toga tužiteljica je podnijela tužbu radi proglašenja sporne upute nevaljanom. Osim toga, zahtijeva novčanu naknadu.
- 5 Tužba je u prvom i drugom stupnju bila prihvaćena. Revizijom tuženik ponovno traži odbijanje tužbe.

Glavni argumenti stranaka glavnog postupka

- 6 Tužiteljica smatra da je sporna uputa nevaljana jer povređuje njezinu ustavom zaštićenu slobodu vjeroispovijedi. Maramu nosi isključivo kako bi ispunila vjersko načelo koje smatra obvezujućim. To je obuhvaćeno slobodom vjeroispovijedi.
- 7 Tuženikova želja da u skladu sa slobodom poduzetništva provodi politiku neutralnosti nema nužno prednost pred slobodom vjeroispovijedi. Naprotiv, potrebno je provesti ocjenu proporcionalnosti.
- 8 Sudska praksa Suda nije protivna tom stajalištu. Naime, pravo Unije sadržava samo minimalne zahtjeve tako da različito postupanje koje je dopušteno na temelju prava Unije može biti nedopušteno na temelju nacionalnog prava, što je ovdje slučaj.
- 9 Tuženik smatra da je uputa zakonita. U tom društvu oduvijek se primjenjuju pravila odijevanja u skladu s kojima, među ostalim, na radnom mjestu nije dopušteno nošenje pokrivala za glavu bilo koje vrste. Od srpnja 2016. za sve prodajne podružnice vrijedi pravilo u skladu s kojim je na radnom mjestu

zabranjeno nošenje upadljivih i velikih simbola vjerskih, političkih i drugih uvjerenja. Tuženikov je cilj očuvati neutralnost u poduzeću. Među ostalim, žele se spriječiti sukobi među zaposlenicima. U prošlosti je do takvih je problema, čiji su uzrok različite vjeroispovijedi i kulture, već došlo u tri slučaja. Međutim, ti slučajevi nisu bili povezani s nošenjem marame ili drugog vjerskog simbola.

- 10 Tuženikovo stajalište potkrijepljeno je presudom od 14. ožujka 2017., G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), u kojoj je Sud odlučio da sloboda poduzetništva iz članka 16. Povelje ima veću važnost nego sloboda vjeroispovijedi. Kako bi zabrana izražavanja vjerskih uvjerenja bila učinkovita, nije potrebno dokazati da dolazi do negativnih gospodarskih posljedica i smanjenja broja kupaca. Drukčiji zaključak ne proizlazi ni iz nacionalnih temeljnih prava.

Kratki prikaz obrazloženja zahtjeva za prethodnu odluku

- 11 Zahtjev za prethodnu odluku nužan je jer rješenje spora ovisi o pitanjima koja se odnose na pravo Unije koja Sud još nije konačno pojasnio.

Relevantno nacionalno pravo

- 12 Na razini nacionalnog prava, sporna uputa temelji se na članku 106. prvoj rečenici GewO-a, u skladu s kojom poslodavac može „pobliže odrediti sadržaj, mjesto i vrijeme obavljanja posla u skladu s načelom pravičnosti”. Ta ovlast nije neograničena. S jedne strane, kao što neposredno proizlazi iz teksta odredbe, uputa mora biti u skladu s „načelom pravičnosti”. S druge strane, prema sudskoj praksi suda koji je uputio zahtjev, ta uputa ne smije biti protivna zabrani propisanoj zakonom. Takvom se zabranom u ovom slučaju može smatrati članak 7. u vezi s člankom 1. AGG-a, u skladu s kojim se zaposlenici među ostalim ne smiju dovoditi u neravnopravan položaj zbog svoje vjeroispovijedi. Zabranjeno je i neizravno dovođenje u neravnopravan položaj o kojem je, u skladu s člankom 3. stavkom 2. AGG-a riječ kad naizgled neutralna odredba dovede u neravnopravan položaj osobe zbog, među ostalim, njihove vjeroispovijedi, u usporedbi s ostalim osobama, osim ako se takve odredbe objektivno mogu opravdati zakonitim ciljem, a sredstva za njegovo postizanje prikladna su i nužna.
- 13 U slučaju da je sporna uputa protivna članku 7. AGG-a, ona bi bila nevaljana na temelju članka 134. BGB-a, u skladu s kojim je pravni posao koji je protivan zabrani propisanoj zakonom ništavan.
- 14 Pri ispitivanju navedenih nacionalnih odredbi treba uzeti u obzir i temeljna prava iz GG-a. Konkretno, treba ocijeniti predstavljaju li sporna uputa i opće pravilo na kojem se ona temelji i na koje se tuženik poziva nedopušteno ograničavanje slobode vjeroispovijedi zaštićene člankom 4. stavcima 1. i 2. GG-a.

- 15 Prema ustaljenoj sudskoj praksi Bundesverfassungsgerichts (Savezni ustavni sud, Njemačka), zaštita temeljnih prava neizravno utječe i na pravne odnose između privatnih osoba. Prilikom tumačenja propisâ sudovi trebaju uzeti u obzir temeljna prava kao ustavnopravne vrijednosne sudove, osobito prilikom tumačenja općih građanskopravnih odredbi i neodređenih pravnih pojmova. Pritom eventualno suprotstavljena temeljna prava treba promatrati ovisno o okolnostima pojedinog slučaja i s obzirom na njihov međusobni odnos te ih dovesti u ravnotežu.
- 16 Iz sudske prakse Bundesverfassungsgerichts (Savezni ustavni sud) nadalje proizlazi da je nošenje islamske marame za glavu obuhvaćeno slobodom vjeroispovijedi u smislu članka 4. stavaka 1. i 2. GG-a. To se temeljno pravo odnosi i na unutarnju slobodu vjerovanja ili nevjerovanja i na vanjsku slobodu izražavanja i širenja vjere. To uključuje pravo pojedinca da čitavo svoje ponašanje uredi u skladu s poukama svoje vjere i da djeluje u skladu s tim uvjerenjem. Muslimanke koje nose maramu za glavu tipičnu za svoju vjeru mogu se pozvati na tu zaštitu i u okviru obavljanja svojeg zanimanja. Okolnost da u islamu postoje različita stajališta o takozvanom pravilu o pokrivanju nije relevantna.
- 17 Međutim, slobodu vjeroispovijedi mogu ograničiti suprotstavljena temeljna prava. U ovom slučaju treba uzeti u obzir poslodavčevu slobodu obavljanja gospodarskih djelatnosti zaštićenu člankom 12. stavkom 1. GG-a. U skladu sa stalnom sudskom praksom Bundesverfassungsgerichts (Savezni ustavni sud) i suda koji je uputio zahtjev, suprotstavljena temeljna prava treba ograničiti na način da ih što je moguće učinkovitije mogu ostvariti sve zainteresirane osobe. Međutim, sud koji je uputio zahtjev u tom kontekstu od poslodavca zahtijeva da dokaže stvarne opasnosti koje proizlaze iz toga da će ako nastavi zapošljavati dotičnu radnicu koja nosi islamsku maramu za glavu doći do konkretnih poslovnih poteškoća ili gospodarskih gubitaka. Obične pretpostavke i bojazni nisu dovoljni.

Primjenjive odredbe prava Unije i EKLJP-a

- 18 Tumačenje relevantnih odredbi GewO-a i AGG-a isključivo u odnosu na nacionalna temeljna prava ne bi bilo dovoljno. Konkretno, treba uzeti u obzir to da odredbe AGG-a služe prenošenju Direktive 2000/78 u njemačko pravo. Stoga je za razumijevanje izraza „neizravno dovodenje u neravnopravan položaj” u smislu članka 3. stavka 2. AGG-a relevantno tumačenje članka 2. stavka 2. točke (b) Direktive 2000/78. Osim toga, primjenjiva je Povelja s obzirom na to da se AGG-om provodi pravo Unije (vidjeti članak 51. stavak 1. prvu rečenicu Povelje). U tom je smislu relevantna sloboda vjeroispovijedi zaštićena člankom 10. Povelje, kao i sloboda poduzetništva utvrđena u njezinu članku 16.
- 19 Usto u pogledu članka 10. Povelje treba istaknuti da, u skladu s Objašnjenjima koja se odnose na Povelju, pravo zajamčeno tom odredbom odgovara pravu zajamčenom u članku 9. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: EKLJP) i da na temelju članka 52. stavka 3. Povelje ono ima jednako značenje i opseg primjene kao i to pravo. Prema sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP), nošenje vjerske

odjeće, poput marame za glavu postupanje je koje je zaštićeno člankom 9. EKLJP-a (vidjeti među ostalim ESLJP, 18. rujna 2018., Lachiri protiv Belgije, CE:ECHR:2018:0918JUD000341309, t. 31.). Nacionalni sudovi koji odlučuju o zabrani privatnog poslodavca koja se odnosi na nošenje marame za glavu dužni su dostatno štititi pravo iz članka 9. EKLJP-a i uspostaviti pravednu ravnotežu između prava dotične osobe i prava ostalih stranaka. Kad je riječ o pravilima odijevanja, treba odvagnuti pravo zaposlenika da izražavaju svoju vjeru i nastojanje poslodavca da prenese određenu sliku poduzeća (ESLJP, 15. siječnja 2013., Eweida i dr. protiv Ujedinjene Kraljevine, CE:ECHR:2013:0115JUD004842010, t. 84., 91. i 94.).

Prvo prethodno pitanje

- 20 Prema mišljenju suda koji je uputio zahtjev, sporna uputa predstavlja neizravno različito postupanje prema tužiteljici (u smislu potencijalnog dovođenja u neravnopravan položaj, odnosno diskriminacije iz članka 3. stavka 2. AGG-a i članka 2. stavka 2. točke (b) Direktive 2000/78) jer se uputom koja se temelji na općem pravilu tužiteljicu zbog njezine vjeroispovijedi dovodi u osobito neravnopravan položaj u odnosu na druge osobe. Za rješenje je spora relevantno je li uputa u skladu s iznimkom iz članka 2. stavka 2. točke (b) podtočke i. Direktive 2000/78 objektivno opravdana legitimnim ciljem i jesu li sredstva za postizanje tog cilja primjerena i nužna.
- 21 Sud koji je uputio zahtjev kao i Sud smatra da je poslodavčeva želja da prema klijentima prikazuje imidž neutralnosti obuhvaćena slobodom poduzetništva koja je zaštićena člankom 16. Povelje, i da stoga predstavlja legitiman cilj (vidjeti presudu od 14. ožujka 2017., G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, t. 38.).
- 22 Međutim, s obzirom na prethodno navedenu presudu kao i presudu od 14. ožujka 2017., Bougnaoui i ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204), dvojbena je je li sveobuhvatna zabrana, koja se odnosi na sve vidljive oblike izražavanja vjeroispovijedi, prikladna za postizanje cilja politike neutralnosti u poduzeću ili je, kao u ovom slučaju, za to dovoljna i zabrana koja je ograničena na upadljive i velike simbole, pod uvjetom da se ta zabrana provodi na dosljedan i sustavan način.
- 23 Odluka Suda u predmetu G4S Secure Solutions temeljila se na pravilu kojim se zabranjuje nošenje vidljivih simbola političkih, filozofskih ili vjerskih uvjerenja. Na tu se odluku upućuje u presudi Suda u predmetu Bougnaoui i ADDH. Sud koji je uputio zahtjev smatra da iz toga nije sasvim jasno je li Sud samo u predmetu G4S Secure Solutions uzeo u obzir relevantne činjenične pretpostavke te se na nju pozvao u odluci u predmetu Bougnaoui i ADDH donesenoj istog dana ili razmatranja sadržavaju tvrdnju koja je opće primjenjiva. To je razlog za prvo prethodno pitanje.

Prethodna pitanja 2.a i 2.b

- 24 Pitanja 2.a i 2.b odnose se na ocjenu primjerenosti u smislu članka 2. stavka 2. točke (b) podtočke i. Direktive 2000/78. Naime, u slučaju da Sud zaključi da i zabrana ograničena na upadljive i velike simbole može biti prikladna za postizanje cilja politike neutralnosti u poduzeću, potrebno je ispitati je li zabrana nužna i primjerena.
- 25 Sud koji je uputio zahtjev smatra da je pravilo poput onog na koje se poziva tuženik ograničeno na ono što je nužno potrebno (vidjeti presudu od 14. ožujka 2017., G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, t. 42.) jer se njime zabranjuje samo nošenje upadljivih i velikih simbola i jer se ono odnosi samo na zaposlenike koji su u kontaktu s klijentima.
- 26 Pitanje je li zabrana primjerena u smislu članka 2. stavka 2. točke (b) podtočke i. Direktive 2000/78 ne može se ocijeniti ako se ne uputi zahtjev Sudu.
- 27 Sud koji je uputio zahtjev najprije postavlja načelno pitanje može li se u okviru ispitivanja primjerenosti provesti odvagivanje suprotnih interesa. U slučaju da može, postavlja se dodatno pitanje treba li to odvagivanje sukobljenih interesa u ovom slučaju, s jedne strane članka 16. Povelje i, s druge strane članka 10. Povelje, odnosno članka 9. EKLJP-a provesti već prilikom ispitivanja primjerenosti pravila kojim se određuje zabrana izražavanja vjeroispovijedi ili tek prilikom primjene pravila u pojedinom slučaju, na primjer prilikom izdavanja upute zaposleniku ili otpuštanja.
- 28 Ako se prava iz Povelje i EKLJP-a mogu uzeti u obzir prilikom ocjene primjerenosti u smislu članka 2. stavka 2. točke (b) podtočke i. Direktive 2000/78, prema mišljenju suda koji je uputio zahtjev prednost ima sloboda vjeroispovijedi koja je zaštićena člankom 10. Povelje i člankom 9. EKLJP-a. Pravilom na koje upućuje tuženik, među ostalim, zabranjuje se nošenje upadljivih i velikih vjerskih simbola, a da pritom za to ne postoje dovoljni razlozi.
- 29 Tužiteljica se na zaštitu koju ima na temelju tih prava također može pozvati u pogledu tuženika, odnosno u pogledu pojedinaca (vidjeti presudu od 17. travnja 2018., Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, t. 49.).
- 30 Točno je da su na temelju članka 52. stavka 1. Povelje ograničenja slobode vjeroispovijedi moguća. Sud koji je uputio zahtjev stoga kao i ESLJP smatra da je potrebno provesti odvagivanje sukobljenih interesa. Međutim, u ovom slučaju sloboda vjeroispovijedi prevladava u odnosu na cilj politike neutralnosti u poduzeću koji je zaštićen člankom 16. Povelje s obzirom na to da poteškoće koje je tuženik naveo nemaju dovoljnu težinu da bi se na njima temeljila zabrana izražavanja vjeroispovijedi.
- 31 Usto je prema mišljenju ESLJP-a sloboda vjeroispovijedi preduvjet za pluralizam koji je neizostavan dio demokracije. Konflikte između vjernika, pripadnika drugih religija i osoba koje nisu vjernici ne bi trebalo rješavati ukidanjima, nego uz

očuvanje vjerske raznolikosti (ESLJP, 16. prosinca 2004., Supreme Holy Council of the Muslim Community protiv Bugarske, CE:ECHR:2004:1216JUD003902397, t. 93).

- 32 U slučaju da Sud zaključi da u okviru ispitivanja primjerenosti ne treba uzeti u obzir suprotstavljena prava iz Povelje i EKLJP-a, postavlja se dodatno pitanje može li nacionalno pravo ustavnog ranga, osobito sloboda uvjerenja i izražavanja vjeroispovijedi iz članka 4. stavaka 1. i 2. GG-a, predstavljati povoljniju odredbu u smislu članka 8. stavka 1. Direktive 2000/78. U skladu s tom odredbom, države članice mogu uvesti ili zadržati odredbe koje su za zaštitu načela jednakog postupanja povoljnije od odredaba iz Direktive.
- 33 Sud koji je uputio zahtjev ne može ocijeniti, a da ne pokrene postupak pred Sudom, u kojim je okolnostima riječ o povoljnijoj odredbi u smislu Direktive. Postavlja se pitanje uključuje li to samo nacionalne odredbe koje imaju za cilj zaštitu od diskriminacije ili su obuhvaćene i odredbe poput slobode uvjerenja i izražavanja vjeroispovijedi iz članka 4. stavaka 1. i 2. GG-a kojima se štiti područje sloboda. Koliko je vidljivo, ovo pitanje, o kojem se u literaturi vode velike polemike, u sudskoj praksi Suda dosad još nije razjašnjeno.
- 34 Sud koji je uputio zahtjev navodi da se i slobode mogu smatrati povoljnijim odredbama u smislu članka 8. stavka 1. Direktive 2000/78, pod uvjetom da dovode do povećanja pravnog standarda zaštite od diskriminacije.
- 35 Međutim, u slučaju da Sud zauzme suprotno stajalište, sloboda uvjerenja i izražavanja vjeroispovijedi iz članka 4. stavaka 1. i 2. GG-a ne bi predstavljala povoljniju odredbu u smislu članka 8. stavka 1. Direktive 2000/78 i ne bi je bilo moguće uzeti u obzir u okviru ispitivanja primjerenosti.

Treće prethodno pitanje

- 36 Treće prethodno pitanje tiče se odnosa između prava Unije i nacionalnog ustavnog prava. U slučaju da Sud na pitanja 2.a i 2.b odgovori u smislu da se prilikom ispitivanja je li riječ o nedopuštenom dovođenju u neravnopravan položaj zbog vjeroispovijedi ne mogu uzeti u obzir ni prava iz Povelje i EKLJP-a, ni nacionalne odredbe ustavnog ranga, sud koji je uputio zahtjev postavlja pitanje isključuje li se tako pravom Unije, u ovom slučaju člankom 16. Povelje, svako uključivanje nacionalnih temeljnih prava u ispitivanje je li uputa poslodavca učinkovita.
- 37 Pitanje neprimjenjivosti nacionalnog prava pojavljuje se uvijek kad se pravom Unije pojedincu dodjeljuje pravo na koje se kao takvo može pozvati u postupku u kojemu sudjeluju, a koji se vodi u području obuhvaćenom pravom Unije i kad tumačenje nacionalnog prava u skladu s pravom Unije nije moguće (presuda od 17. travnja 2018., Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, t. 75. i 76.). Takvo subjektivno pravo ima izravan učinak (vidjeti u pogledu članka 31. stavka 2. Povelje presudu od 6. studenoga 2018., Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften, C-684/16, EU:C:2018:874, t. 67. i 69. i sljedeće točke). U

slučaju da ne postoji subjektivno pravo koje u privatnopravnom odnosu ima izravan učinak, zahtjev za naknadu štete protiv države članice može se uzeti u obzir samo ako „čisto” pravo koje sadržava direktiva, bez primarnog prava na kojem se pravo iz te direktive temelji i koje ima izravan učinak, nije pravilno preneseno (vidjeti presude od 7. kolovoza 2018., Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, t. 43. i sljedeće točke i od 24. siječnja 2012., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, t. 43.).

- 38 Sa stajališta suda koji je uputio zahtjev, u glavnom postupku se kao subjektivno pravo u tom smislu može uzeti u obzir samo članak 16. Povelje, ali ne i Direktiva 2000/78. Koliko je vidljivo, u sudskoj praksi Suda dosad još nije razjašnjeno pitanje može li se pojedinac u okviru spora koji se vodi isključivo između pojedinaca pozvati na članak 16. Povelje. Točno je da postoji sudska praksa u pogledu identično formuliranog uvjeta iz članka 27. Povelje u kojem se upućuje na „nacionaln[a] zakonodavstv[a] i praks[u]”. Iz toga, prema mišljenju Suda, proizlazi da taj članak treba precizirati odredbama prava Unije ili nacionalnog prava, tako da se nacionalna odredba koja nije usklađena s direktivom ne može na temelju samo tog članka izuzeti od primjene (presuda od 15. siječnja 2014., Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, t. 44. i sljedeće točke). Međutim, sud koji je uputio zahtjev ne može bez prethodne odluku ocijeniti može li se sudska praksa donesena u pogledu članka 27. Povelje primijeniti i na slobodu poduzetništva iz članka 16. Povelje.
- 39 Sam sud koji je uputio zahtjev tumači pravo Unije na način da se članak 16. Povelje i nadređenost prava Unije ne protive uključivanju nacionalnih prava ustavnog ranga u ispitivanje upute kao što je sporna uputa u ovom slučaju. U slučaju da se Sud složi s tim stajalištem, bilo bi moguće uzeti u obzir slobodu uvjerenja i izražavanja vjeroispovijedi iz članka 4. stavaka 1. i 2. GG-a. U tom bi slučaju sporna uputa prema mišljenju suda koji je uputio zahtjev bila nevaljana jer u okviru odvagivanja koje je potrebno provesti sloboda poduzetništva ima manju težinu u odnosu na tužiteljičinu slobodu vjeroispovijedi. Stoga bi revizija bila neuspješna. Suprotno tomu, kad bi se članak 16. Povelje protivio uzimanju u obzir nacionalnih temeljnih prava, revizija bi bila opravdana. Stoga je treće prethodno pitanje relevantno.